

Nikolai Paukkonen

Pohjolan Sparta ja ”Thermopylai joka päivä.” Spartan jälkivaikutus Suomessa

Johdanto

Sparta on Ateenan ohella tunnetuin antiikin Kreikan kaupunkivaltio. Jo sen kulta-kaudella 400–500-luvuilla eaa. monet aikalaiset ihailivat, vihasivat tai tutkivat sitä. Ajattelijat ja poliitikot Platonista Ciceroon, Machiavellista Voltaireen ja Adolf Hitleristä Simone de Beauvoiriin ovat käyttäneet Spartaa esikuvana tai vertailukohtana omassa ajattelussaan. 2000-luvullakin Spartaan viitataan toistuvasti elokuvissa, videopeleissä tai urheilujoukkueiden ja yritysten nimissä. Samalla siitä on monessa maassa tullut äärioikeiston symboli ja osa heidän poliittista retoriikkaansa. Ulkopoliittisen instituutin johtaja Mika Aaltola kutsui kolumnissaan 2018 Suomea ”Pohjolan Spartaksi”,¹ mutta onko tämä käsitys yleinen ja millainen on suomalaisten suhde Spartan jälkivaikutukseen ylipäätään?

Mielikuvissa antiikin Sparta yhdistetään usein esimerkiksi militarismiin, yhteiskunnalliseen kovuuteen ja muukalaisvihamielisyyteen, ja myös nykyään viitataan toisinaan Spartaan näihin ilmiöihin kytkeytyvässä poliittisessa keskustelussa. Äärioikeistolaisessa retoriikassa esiintyvä Sparta-ihannointi on ollut ajankohtainen aihe kansainvälisessä antiikin jälkivaikutuksen tutkimuksessa jo jonkin aikaa,² mutta Suomessa se on jäänyt pitkälti tutkijoiden huomion ulkopuolelle. Syitä tähän on useita. On mahdollista, että tutkijat ovat varovaisia käsitellessään aiheita, jotka saattavat nostaa heidät ei-toivotun huomion kohteeksi sosiaalisessa mediassa. Tästä on esimerkkejä myös kansainvälisen Sparta-tutkimuksen puolella. Tutkijoita, jotka ovat käsitelleet kriittisesti ihannoivia käsityksiä Spartan sotilaskulttuurista, on esimerkiksi maalitettu sosiaalisessa mediassa. Esimerkiksi nykyisen Spartan kaupungin por-

¹ Mika Aaltola, ”Onko Suomi Pohjolan Sparta?”. *Ilta-Sanomat* 20.8.2018 (<https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005794751.html>). Luettu 26.6.2024.

² Esim. Stephen Hodkinson, ”Spartans on the Capitol. Recent Far-Right Appropriations of Spartan Militarism in the USA and their Historical Roots”. *Classical Controversies. Reception of Graeco-Roman Antiquity in the Twenty-First Century*. Toimittaneet K. Beerden ja T. Epping. Sidestone Press 2022, 59–83; Lynn Fotheringham, ”The positive portrayal of Sparta in late-twentieth-century fiction”. *Sparta in Modern Thought. Politics, History and Culture*. Toimittaneet S. Hodkinson ja I. Morris. The Classical Press of Wales, Swansea 2012, 393–428. Tällä hetkellä Kreikan politiikassa vaikuttaa jopa Σπαρτιάτες eli ”Spartalaiset”-niminen puolue, jota pidetään laittomaksi julistetun äärioikeistolaisen Kultaisen aamunkoiton seuraajana.

mestari kirjoitti julkisen paimenkirjeen eräälle Spartan sotilaallisia epäonnistumisia tutkineelle kirjailijalle, mitä seurasi liuta tappouhkauksia ja vihapostia.³

Tämä ei kuitenkaan liene tärkein syy sille, että Spartan jälkivaikutusta Suomessa ei ole tutkittu. Suomessa ei ylipäänsä ole tehty akateemista Sparta-tutkimusta useisiin vuosikymmeniin, jos ei oteta lukuun muutamia yksittäisiä opinnäytetöitä.⁴ Myöskään Spartaa käsitteleviä suurelle yleisölle tarkoitettuja tietokirjoja ei ole julkaistu, ja suomalaisissa antiikin historian yleisesityksissä toistetaan hieman vanhentuneita käsityksiä, joissa Ksenofonia, Aristotelesta ja Plutarkhosta on käytetty melko suoraviivaisesti lähteinä Spartasta ja sen poliittisesta järjestelmästä.⁵ Osin tämä johtuu varmasti siitä, että Suomen kaltaisessa pienessä maassa antiikintutkimuksen painopisteet ovat olleet aina rajalliset. Sparta on lisäksi melko vaikea aihe tutkia: lähdeaineisto on hajanaista, ja relevanttia tutkimuskirjallisuutta on nykyään valtava määrä.

Useimmilla on jonkinlainen mielikuva Spartasta. Se yhdistetään usein eliittisotilaisiin, kurinalaisuuteen ja yhteisön edun asettamiseen oman edun edelle. Sitä käytetään myös esimerkkinä esitotalitaristisesta valtiosta, joka ei sallinut kansalaisiltaan heikkoutta tai omaa ajattelua. Sana *lakoninen* on yhä käytetty Suomessa, joskin sen yhteyttä antiikin lakonialaisten eli spartalaiden vähäpuheisuuteen ei välttämättä enää kaikkialla tunneta.

Tässä artikkelissa esittelen Spartan jälkivaikutusta Suomessa. Lähteinä on käytetty erityisesti suomalaista kirjallisuutta sekä digitoituja suomalaisia sanomalehtiä. Tämän artikkelin puitteissa ei ollut mahdollista käydä kattavasti läpi sellaista kirjallisuutta tai lehdistöä, joka on jäänyt Suomessa Kansalliskirjaston sekä Ruotsin kansalliskirjaston digitoitujen arkistojen ulkopuolelle. Eritoten ”Pohjolan Sparta”-ilmauksen käyttöhistoria jää siten vaillinaiseksi, mutta joka tapauksessa on selvää, että se ei ole ollut missään vaiheessa erityisen yleinen Suomen yhteydessä. Lisäksi laaja-alainen katsaus sosiaalisessa mediassa käytävään keskusteluun ja siellä vaikuttaviin poliittisiin ryhmiin voisi antaa toisenlaisen kuvan, mutta Suomessa julkisuuteen ei ole noussut samanlaista Spartan perinnön käyttöä poliittisessa retoriikassa kuin muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa.

Jotta konteksti olisi ymmärrettävämpi, aloitan lyhyellä katsauksella laajaan Sparta-tutkimukseen. Tämän jälkeen on helpompi ymmärtää Sparta-aiheiden käyttöä

³ Petros Doukas, Σπάρτη. Η πρώτη δημοκρατία. Ψυχολόγος, Ateena 2021, 282–285; kohteeksi joutuneen tietokirjailijan Twitter-viesti aiheesta: <https://x.com/MykeCole/status/1160573576212307971>.

⁴ Olli Simola, *Näkökohtia Poliittisen Demokratisoitumisen Dynamiikkaan. Esimerkkeinä Antiikin Ateena, Sparta Ja Rooman Tasavalta*. Tampereen yliopisto, Tampere 1985; Steve Österlund, *Den Lykurgiska Kontinuiteten. Spartas Sociala Och Politiska Utveckling Under Revolutionerna åren 243–146 F.Kr.* Helsingin yliopisto, Helsinki 1997.

⁵ Esimerkiksi yhä paljon luetut ja käytetyt Paavo Castrén, *Uusi antiikin historia*. Otava, Helsinki 2011, 133–135 sekä Paavo Castrén ja Leena Pietilä-Castrén, *Antiikin käsikirja*. Otava, Helsinki 2000, 537–538 eivät mainitse uudemman tutkimuksen tekemiä kyseenalaistuksia tai kiistakohteita, vaikka sinänsä toimivatkin hyvinä lähtökohtina ”perinteiselle” Sparta-näkemykselle.

suomalaisessa kulttuurissa ja politiikassa 1900- ja 2000-luvuilla, joka on artikkelin varsinainen aihe.

Tutkimushistoria

Tiedämme lopulta melko vähän mitään kiistatonta Spartasta ja spartalaisista, sillä antiikin spartalaisien – ja erityisesti klassisen ja arkaaaisen ”kultakauden” spartalaisien – itse kirjoittamia lähteitä ei ole säilynyt. Sen sijaan meillä on muiden aikalaisten, kuten Herodotoksen, Aristoteleen ja Ksenofonin kuvauksia yhteiskunnasta, joka oli jo omana aikanaan tarkoituksellisen suljettu ja salaperäinen ja suhtautui epäluuloisesti ulkomaailmaan. Lisäksi näihin kuvauksiin on vaikuttanut etenkin kahden jälkimmäisen ateenalainen tausta. Tutkimuksessa ilmiötä kutsutaan François Ollierin kehittämällä termillä ”Spartan kangastus” (*Le Mirage spartiate* tai *The Spartan Mirage*; ilmaisun suomennos on omani). Niin tutkijoilla kuin maallikoillakin on usein vahvoja käsityksiä siitä, millainen antiikin Sparta oli, mutta todellisuudessa tiedämme hyvin vähän mitään varmaa, ja iso osa antiikin lähteistä on asenteellisia tai muuten värittyneitä.⁶

François Ollierin jälkeen esimerkiksi Elizabeth Rawson ja Moses Finley pyrkivät tarkastelemaan lähdeaineistoa kriittisesti ja näkemään Ollierin kuvaileman kangastuksen läpi.⁷ Heidän lisäksi yksi merkittävimmistä 1900-luvun Sparta-tutkijoista oli suomalainen E. N. Tigerstedt (1907–1979), jonka laaja Sparta-monografia on yhä käytetty perusteos.⁸ Tigerstedt on jäänyt kuitenkin Suomessa hyvin vähälle huomiolle, sillä hän teki suurimman osan urastaan Ruotsissa eikä julkaissut tutkimusta suomeksi.⁹

1900-luvun loppupuoliskolla tutkimuksen käsitykset Spartan yhteiskunnasta ja kulttuurista monipuolistuivat huomattavasti. Esimerkiksi kysymykset spartalaisesta maaomistuksesta,¹⁰ naisen asemasta¹¹ tai myyttisen lainlaatija Lykurgoksen merki-

⁶ François Ollier, *Le Mirage Spartiate. Étude Sur L'idéalisation De Sparte Dans L'antiquité Grecque De L'origine Jusqu'aux Cyniques*. de Boccard, Pariisi 1933; Paul Rahe, *Was There a Spartan Mirage?* Yale University Press. (<https://yalebooks.yale.edu/2016/10/06/was-there-a-spartan-mirage/>). Luettu 20.3.2024.

⁷ Elizabeth Rawson, *The Spartan Tradition in European Thought*. Clarendon Press, Oxford 1969; Moses Finley, ”VI. Sparta”. *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*. Toimittanut J. Vernant. De Gruyter Mouton, Berliini 1968, 143–160 (<https://doi.org/10.1515/9783111330570-008>).

⁸ Eugène Napoleon Tigerstedt, *The Legend of Sparta in Classical Antiquity*. Almqvist & Wiksell, Tukholma 1965–1978.

⁹ Johan Wrede, ”Tigerstedt, Eugène Napoleon”. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:skskbg-004986>). Luettu 19.7.2024.

¹⁰ Stephen Hodkinson, *Property and Wealth in Classical Sparta*. Classical Press of Wales, 2009.

¹¹ Esimerkiksi Sarah Pomeroy, *Spartan Women*. Oxford University Press, Oxford 2002.

tyksestä¹² näyttäisivät olevan huomattavasti monimutkaisempia kuin kritiikitön Herodotoksen, Ksenofonin ja Plutarkhoksen lukeminen saattaisi antaa ymmärtää. Kun Spartan historiaa on alettu tarkastella dynaamisena ilmiönä eräänlaisen muuttumattoman ja utopistisen yhteiskunnan sijaan,¹³ on Spartan tutkiminen myös muuttunut mielekkäämmäksi osaksi muuta antiikin Kreikan tutkimusta.

Suomessa Sparta koskeva historia opittiin 1800-luvulla todennäköisimmin vieraskielisistä antiikin historiaa käsittelevistä kirjoista sekä alkuperäislähteistä (esimerkiksi ruotsin- tai saksankielisinä käännöksinä) sekä koululaitoksesta, jossa erityisesti latinalla oli erityisasema.¹⁴ Koulujen tähden myös erilaiset viittaukset antiikkiin ja Spartaan olivat tuttuja ainakin oppineemmalle väestöosalle. Spartan käsittely kuului oppikirjoista päätellen myös koulujen historian ja maantieteen opetukseen 1800-luvulta 1900-luvun alkuun.¹⁵ Joitakin yleistajuisia Spartasta kertovia tietokirjoja julkaistiin myöhemmin 1900-luvun alussa suomeksikin, kuten Tyko Hagmanin *Helleenien taistelu Persiaa vastaan* vuonna 1905 tai O. E. Tudeerin *Kreikan kansa persialaissotien aikana* vuonna 1906.

Edvard Reinin suomenos Herodotoksen *Historiateoksesta* julkaistiin 1907, mikä mahdollisti suomenkieliselle lukijakunnalle laajemman pääsyn keskeisimmän Spartan ja persialaissotiin liittyvän teoksen pariin. Toinen tärkeä Sparta käsittelevä antiikin lähdeos oli Thukydideen *Peloponnesolaissota*, jonka ensimmäinen käännös vuodelta 1912 oli Emil Hårdhin käsialaa. Plutarkhoksen Lykurgos-elämäkerta oli käännetty erikseen vuonna 1942 – laajempi valikoima Plutarkhoksen elämäkertoja julkaistiin suomeksi 1955, mutta se ei sisällä lainkaan alkuperäistekstiin kuuluneita spartalaisten elämäkertoja. Sparta-tutkimukselle tärkeitä Pausaniaan matkakuvauksia, Ksenofonin *Hellenicaa* (joka kuvaa peloponnesolaissodan loppuvaihetta), *Agessilaosta* (erään Spartan kuninkaan elämäkertaa) tai *Lacedaemonion Politeiaa* (joka kuvailee spartalaista yhteiskuntaa) ei ole vielä suomennettu eikä niitä juurikaan tunneta tutkijayhteisön ulkopuolella. Myöskään laajempia suomenkielisiä yleisesityksiä Spartasta ei ole julkaistu. Tästä syystä on ymmärrettävää, että monien mielikuvat Spartasta perustuvat lähinnä populaarikulttuuriin.

¹² David Lewis, "Helotic Slavery in Classical Sparta". *Greek Slave Systems in their Eastern Mediterranean Context, c. 800-146 BC*. Toimittanut D. Lewis. Oxford Academic, Oxford 2018 (<https://doi.org/10.1093/oso/9780198769941.003.0007>).

¹³ Michael Flower, "The Invention of Tradition in Classical and Hellenistic Sparta". *Sparta: Beyond the Mirage*. Toimittaneet A. Powell ja S. Hodkinson. The Classical Press of Wales, Swansea 2002, 191–218.

¹⁴ Matti Klinge, "Om klassiciteten i 1800-talets Finland". *Antiikin jälkivaikutus*. Toimittaneet E. Kuulo et al. Historiallinen arkisto, Vol. 73. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1978, 89–96.

¹⁵ Alexander Hallstén, *Läröbok i geografi för elementar-läroverket*. Finska Litteratur-sällskapets tryckeri, Helsinki 1853, 415–416; Kaarle Lindeqvist, *Yleinen historia. Vanha aika*. Tampereen uusi kirjapaino-yhtiö, Tampere 1900, 108–109.

Spartan jälkivaikutus Suomessa

Autonomian aika ja itsenäistyminen

Antiikin ihannoinnilla oli keskeinen rooli nationalistisissa valtioprojekteissa, ja niin oli myös Suomessa. Antiikintutkimus vakiintui osaksi Keisarillisen Aleksanterin yliopiston opetusta 1800-luvun kuluessa samalla, kun sen suosio kasvoi myös muualla Euroopassa.¹⁶ Erityistä Suomen samaistamista Spartaan ei kuitenkaan ollut ilmassa – latina oli klassillisen koulutuksen keskiössä, ja sitä myöten kasvatuksellisenä tavoitteena oli kenties ennemmin roomalaisten ideaalien ihailu.¹⁷

Spartaa oli jäljitelty tietoisesti etenkin 1800-luvun Preussissa. Siellä omaksuttiin avoimesti spartalainen *agoge*-koulutusjärjestelmä preussilaisen 10-vuotiaille pojille tarkoitetun kadettikoulun esikuvana, ja laajempaan tavoitteena oli militarisoida koko yhteiskunta ja luoda jonkinlainen uusi Sparta, *neu-Sparta*.¹⁸ Suomessa vastaa-va taipumus ei noussut autonomian aikana pinnalle lainkaan. Pikemminkin ihailtiin Ateenaa tai Rooman tasavaltaa, niin kuin oli tehty Ranskan ja Yhdysvaltojen vallankumousten ja niitä seuranneen poliittisen ajattelun kehityksen yhteydessä.¹⁹ Osana antiikin historian ja kielten opetusta omaksuttuja Spartaan liittyviä esimerkkejä kyllä käytettiin kirjallisuudessa ja lehdistössä, mutta vailla suomalaisten suoranaista samaistamista spartalaisiin sinänsä,²⁰ joten etenkin Thermopylai oli varmasti nimenä tuttu useimmille oppineille suomalaisille, kun se myöhemmin valjastettiin totisempaan käyttöön. Termopyle vakiintui myös jo viimeistään 1800-luvun lopulla Tampereen Pyynikinharjulla sijaitsevan kalliorotkon nimeksi, ilmeisesti lähinnä sen ulkomuodon takia,²¹ joskin muuten Sparta-aiheinen paikannimistö ei levinnyt Suomessa.

Esimakua tulevasta Thermopylai-teeman vakavammasta käytöstä saatiin joissakin sortokausien yhteydessä julkaistuissa sanomalehtikirjoituksissa, joissa pienen kansan itsenäisyysshaaveet rinnastettiin Thermopylain ja Salamiin taisteluihin (mo-

¹⁶ Tapani Tamminen, ”Antiikin muinaistieteen opetus. Kuninkaallisesta Turun akatemiasta 1920-luvun Helsingin yliopistoon”. *Utile dulci. Antiikin kulttuurin opetuksesta ja harrastuksesta*. Toimittaneet I. Kuivalainen, L. Pietilä-Castrén ja H. Selkokari. Taidehistorian seura, Helsinki 2018, 9–37.

¹⁷ Klinge 1978, 95–96.

¹⁸ Helen Roche, ”’Go, tell the Prussians...’: The Spartan Paradigm in Prussian Military Thought During the Long Nineteenth Century”. *New Voices in Classical Reception Studies*, Iss. 7, 2012a, 25–39.

¹⁹ Anthony Smith, ”Classical Ideals and the Formation of Modern Nations in Europe”. *Graeco-Roman Antiquity and the Idea of Nationalism in the 19th Century*. Toimittaneet T. Fögen ja R. Warren. De Gruyter, Berliini 2016, 19–44.

²⁰ Esim. *Tampereen uutiset* 19.12.1902, 2; *Borgå-bladet* 8.8.1883, 1; *Mikkeli* 17.5.1893, 2; ”Saima”. *Päivälehti* 10.10.1891, 4.

²¹ Esim. *Tammerfors Aftonblad* 19.6.1888, 1; Ragnar Hult, *Suomen maantiede*. Weilin & Göös Aktiebolag, Helsinki 1896, 103.

lemmat 480 eaa.).²² Vuonna 1906 sosiaalidemokraattinen *Kansan Lehti* jopa vertasi venäläistämistoimiin hillitysti suhtautunutta vanhasuomalaista puoluetta Thermopylain spartalaiset pettäneeseen Efialteeseen.²³ Rinnastamisesta huolimatta Suomessa ei puhuttu suoraan esimerkiksi spartalaisen yhteiskunnan ihannoimisesta tai käyttämisestä esimerkkinä – Thermopylain spartalaiden ohella esimerkiksi kävivät yhtä lailla Salamiissa taistelleet ateenalaiset.

Lehdistöä voimakkaammin Sparta kuitenkin esiintyi taiteessa ja kulttuurissa. Kuuluisin nykyäänkin tunnettu Sparta-aiheinen teos lienee Jean Sibeliuksen sävellys ruotsalaisen Viktor Rydbergin runoon *Athénarnes sång*. Nimestään huolimatta sotakunniä ja isänmaan puolesta kaatumista ihannoiva laulu mukailee spartalasta Tyrtaioksen elegiaa.²⁴ Sibeliuksen sävellys esitettiin ensimmäisen kerran joitakin kuu-kausia vihatun helmikuun manifestin julkaisemisen jälkeen 1899. Kuvaavaa on, että sen suosio jätti aluksi varjoonsa samassa tilaisuudessa esitetyn Sibeliuksen ensimmäisen sinfonian.²⁵ Ruotsinkielisestä runosta tehtiin useita käännöksiä, ja se toimi lähes 2000-luvulle asti Kadettikoulun kunniamarssina. Teoksen nimessä tai sanoissa ei kuitenkaan suoraan mainita Sparta, joten sen herättämät miellelyhtymät lienevät suuntautuneet pikemminkin Ateenaan tai antiikin kreikkalaisiin yleensä.

Sparta-retoriikka nousi pinnalle sisällissodan yhteydessä vuonna 1918. V. A. Koskenniemi kirjoitti vanhasuomalaisessa *Uusi Päivä* -lehdessä julkaistussa ja Herodotokseen viittaavassa tekstissään *Kaatuneittemme muistolle* näin:

*Näiden kreikkalaisten verta on virrannut niiden suomalaisten suonissa, jotka tänään uskollisina velvollisuudelleen ja Suomen laeille kätketään isänmaan multa. Suomen valkokaarti on puolustanut Pohjolassa vapauden ja kulttuurin Thermopylailta Lännen etuvartiona.*²⁶

Koskenniemi tiivistä muistokirjoituksessaan teemoja, jotka toistuivat seuraavina vuosikymmeninä useasti: Suomi esitettiin sivistyksen etuvartiona idän barbariaa vastaan ja suomalaiset Thermopylain spartalaisiin rinnastettavina sankarillisina satureina. *Ylioppilaslehti* puolestaan peräänkuulutti Sparta suomalaisen nuorison kasvattamisen esikuvana.²⁷ Sisällissotavuonna ja sen jälkeen suomalaisissa sanomalehdissä ilmestyi paljon tämänkaltaisia artikkeleita ja runoja, joskin Koskenniemi edustaa paa-

²² *Karjala* 24.10.1912, 1; *Wiipurin Sanomat* 25.10.1912, 1.

²³ *Kansan Lehti* 7.11.1906, 2.

²⁴ CURFRAG.tlg-0266.6.

²⁵ Paavo Castrén, ”Ateenalaisten laulun tarina”. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 27, 2008, 9–20, 14–19.

²⁶ V. A. Koskenniemi. *Uusi Päivä* 19.4.1918, 2.

²⁷ *Ylioppilaslehti* 10.11.1918, No. 6, 56.

toksessaan ääripäätä.²⁸ *Kalevassa* kysyttiin lukijoilta suoraan: ”Seisotko uskollisena Leonidaan riveissä, vai oletko petturi Efiates?”²⁹ Thermopylai-vertaukset kukkivat erityisesti oikeistolaisia Kansallista Kokoomusta, Ruotsalaista Kansanpuoluetta ja edistyspuoluetta lähellä olevissa lehdissä. Thermopylain taistelu tuli tutuksi myös suosituksen Caroline Dale-Snedekeriltä 1915 suomennetun nuortenromaanin *Spartalainen. Kertomus vanhasta Kreikasta* ansiosta.

Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisen runouden suurista nimistä Uno Kailas viittasi joitakin kertoja Thermopylain taisteluun, mutta ei laajemmin Spartaan. Kokoelmassa *Uni ja kuolema*, johon sisältyy myös kuuluisa itä-länsi-tematiikkaa käyttävä runo Rajalla,³⁰ on runo *Ceterum censeo*, jossa samaistutaan eksplisiitisti Thermopylain puolustajiin.³¹ Myös nykyään jokseenkin unohtuneen, Heikki Klemetin säveltämän Thermopylain laulun sanat olivat Uno Kailaan työtä. Kailaan kuoleman tienoilla vuonna 1933 syntynyt teos esitettiin Isänmaallisen Kansanliikkeen ”Sinimustien juhlassa” 21.2.1934 Heimolassa, ja IKL otti teoksen muutenkin käyttöönsä tapahtumissaan,³² minkä vuoksi se lienee nykyään niin huonosti tunnettu. Nimen lisäksi itse tekstissä ei kuitenkaan ole viittauksia Spartaan tai antiikkiin yleensä. IKL käytti Spartaa retoriikassaan jonkin verran muutenkin – IKL:n jäseniä ja sinimustia verrattiin spartalaisiin sotureihin, minkä lisäksi käytettiin spartalaisen voittoa peloponnesolaissodissa esimerkkinä tilanteesta, jossa Spartan protofasistinen ”henki” voitti Ateenan ”vapaamielisyyden ja kansanvallan”.³³ Esimerkiksi IKL:n lipun julkistamisjuhlasta raportoidessa lippua verrattiin spartalaisen soturin kilpeen: ”Se [lippu] merkitsee meille jokaiselle samaa velvoitusta, mikä Spartan kansan nimissä painettiin spartalaisen soturin, isänmaan puolustajan sydämeen: sinun on lupa taistelusta luopua vain tämän isänmaan lipun kanssa tai siihen käärittyä.” Kyseessä on viittaus Plutarkhoksen tallettamaan lainaukseen, jossa spartalainen nainen käskee miestänsä tai poikaansa palaamaan taistelusta joko kilpeä kantaen tai kilven päällä (eli kuolleena) – pakeneminen ei ole vaihtoehto.³⁴ Nämä yksittäiset esimerkit kuitenkin heijastelevat vahvasti italialaisen fasismin ja saksalaisen kansallissosialismin retorista tematiikkaa, eivätkä IKL:n Sparta-viittaukset olleet mitenkään omaperäisiä suhteessa niihin.

Näistä varhaisista ilmentymistä voidaan sanoa, että erityistä Spartaan samaistamista ei Suomessa viljelty laajalti ennen toista maailmansotaa – pikemminkin ky-

²⁸ Esim. Larin-Kyösti. *Etelä-Suomi* 5.1.1918, 2; ”Jonne Poltti”. *Karjalan aamulehti* 22.1.1918, 4; *Tammerfors aftonblad* 27.5.1918, 3; *Keski-Pohjanmaa* 5.2.1918, 1.

²⁹ *Kaleva* 11.2.1918, 2.

³⁰ ”Raja railona aukeaa. / Edessä Aasia, Itä. / Takana Länttä ja Eurooppaa; / varjelen, vartija, sitä.” Uno Kailas, *Uni ja kuolema*. Wsoy, Helsinki 1931, 115–118.

³¹ Kailas 1931, 128–129.

³² *Ajan suunta* 21.2.1934, 3; *Ajan suunta* 23.5.1934, 5.

³³ *Ajan suunta* 6.7.1933, 3; *Ajan suunta* 8.11.1935.

³⁴ *Ajan suunta* 8.7.1935, 5; Plutarkhos-sitaatti Plut. Mor. 241f.

se oli oikeiston ja oppineiston yleisestä tavasta käyttää antiikista periytyviä kielikuvia. Thermopylai oli vahva ja useimpien länsimaiden koulutetulle väestölle tuttu esimerkki pienen kansan taistelusta barbaarista suurvaltaa vastaan, mutta laajempaa spartalaisen yhteiskuntamallin (sellaisena kuin se silloin käsitettiin) ihailua ei juurikaan ilmennyt. Poikkeuksena täytyy mainita IKL:n Sparta-retoriikan käyttö, jossa johdonmukaisesti käytettiin spartalaisia esikuvina omille jäsenille. *Ajan suunta*-lehden maininnat ovat kuitenkin laskettavissa yhden käden sormilla, joten Sparta ei selvästikään ollut IKL:n kuvaston keskiössä.

Talvi- ja jatkosota

Talvisota samaistettiin propagandassa spartalaiden kuuluisimpaan tappioon – tai torjuntavoittoon – eli Thermopylain solan taisteluun. Kuten yllä on esitetty, oli Thermopylaihin vertaaminen tuolloin jo vakiintunut osaksi itsenäisyysretoriikkaa sanomalehdissä ja kirjallisuudessa. Yleisesti ottaen Suomen siteitä länsimaiseen kulttuuriin

Kuva 1. Topi Vikstedtin kuvitus kirjaan *Helleenit ja barbaarit* 1920-luvulta. Aalto-yliopiston arkisto.

ja antiikkiin haluttiin korostaa, ja siksi viittaukset antiikkiin toistuivat.³⁵ Thermopylai nousi vertauskuvaksi lehdistön lisäksi kirjallisuudessa – esimerkiksi Iivo Härkönen runoteoksessaan *Suomen Thermopylai: Runoja Karjalan vartiolla* upotti irtonaisia viittauksia persialaissotiin muuten suomalaiskansallisiin ja Karjalaromanttisiin runoihinsa.³⁶ Niteeseen mahtui myös uusi käänнос Rydbergin *Ateenalaisten laulusta*. Thermopylaihin ja persialaissotiin liittyvästä kirjallisuudesta otettiin talvisodan yhteydessä myös uusia painoksia – esimerkiksi Tyko Hagmanin *Helleenien taistelu Persiaa vastaan* julkaistiin uudestaan vuonna 1940, ja suomennettu tanskalaisen Sophus Michaëlin romaani *Helleenit ja barbaarit*, jossa on spartalainen päähenkilö ja vahva itä-länsi-vastakkainasettelun teema, sai myös uuden painoksen (Kuva 1).

³⁵ Elina Melgin, ”Tiedottajien ammattikunnan synty Suomessa”. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2016, 65–66.

³⁶ Iivo Härkönen, *Suomen Thermopylai. Runoja Karjalan vartiolla*. Otava, Helsinki 1940.

Suomalaisten Thermopylai-vertaukset nousivat esiin myös ulkomailla. Ison-Britannian alahuoneelle 19.3.1940 puhunut ja myöhemmin pääministeriksi kohonnut Harold Macmillan vetosi maansa hallintoon Suomen avustamiseksi sanomalla, että talvisota ei ollut vain yksi Thermopylain taistelu, vaan ”Thermopylai joka päivä”.³⁷ Myöhemmin Macmillan kirjoitti kuulleen ilmaisun henkilökohtaisesti Mannerheimilta,³⁸ joka puolestaan on saattanut omaksua Thermopylai-tematiikan suomalaiselta lehdistöltä. Myös Yhdysvaltojen entinen presidentti Herbert Hoover viittasi Suomen talvisotaan ”sankarillisimpana demokratian puolustamisena sitten Thermopylain”.³⁹ Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen oli vielä tässä vaiheessa helppo hyväksyä muotti, jossa Suomi puolusti länsimaista sivistystä Thermopylain spartalaisten lailla – myöhempi liittoutuminen Neuvostoliiton kanssa olisi tehnyt siitä vaikeaa.

Iso-Britanniassa käytyä keskustelua ja käytettyjä Thermopylai-vertauksia seurattiin tarkasti Suomessakin.⁴⁰ Tilanteen puki sanoiksi Puolustusvoimien propagandaosastolla palvellut Olavi Paavolainen, joka tiedosti myös vertauskuvan taustan ja kirjoitti:

*On tapahtunut jotakin, jota enemmän tai vähemmän julkinen propaganda ja mielialan muokkaus vuodesta vuoteen on tankannut kerran tapahtuvaksi. [– –] Kannas on Suomen Thermopylai, ja ensi vuodeksi Suomeen määrätyt olympialaiskisas muuttuvat nyt Suomen nuorison kuolemankisoiksi.*⁴¹

Vuosikymmeniä aiemmin ilmoille heitetty ajatus (valkoisista) suomalaisista Thermopylain spartalaisina oli nyt juurtunut julkiseen keskusteluun.

Thermopylai esiintyi lehdistössä samaan tapaan taistelun symbolina kuin se oli esiintynyt sisällissodankin aikana.⁴² Sodassa Neuvostoliittoa vastaan Karjalan kannaksesta tuli ”eurooppalaisen kulttuurin ja hehkuvan vapaudentahdon uusi ja mainehikas Thermopylai.”⁴³ Pappi ja sotakirjailija Helge Ukkola runoili *Poliisimies*-leh-

³⁷ ”The first act was the three months war, a historic struggle which will always command the admiration of the world; not one Thermopylae, but Thermopylae every day.” HC Deb. 19.3.1940, Vol. 358, col. 1886, (<https://hansard.parliament.uk/Commons/1940-03-19/debates/bfd14d49-647a-4fb4-99e5-a29c87cbc531/ProgressOfTheWar>). Luettu 26.6.2024.

³⁸ Harold Macmillan, *The Blast of War 1939–1945*. Harper & Row, New York 1968, 26.

³⁹ ”Our whole country heralded it as the most heroic stand of democracy since Thermopylae.” Herbert Hoover, *Addresses Upon the American Road: World War II 1941–1945*. D. Van Nostrand, New York 1946, 4.

⁴⁰ *Helsingin Sanomat* 12.1.1940, 7; *Turun Sanomat* 12.2.1940, 1; *Savon työmiehet* 13.2.1940, 1.

⁴¹ Olavi Paavolainen, *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Wsoy, Helsinki 1946, 79–80.

⁴² Esim. *Sosialisti* 30.4.1941, 16; *Uudenkaupungin Sanomat* 17.2.1940, 2; *Turun ylioppilaslehti* 30.3.1942, 3; *Savon työmiehet* 30.1.1940, 2.

⁴³ Helge Pohjolan-Pirhonen. *Sarkatakki* 1.2.1944, 5.

dessä: ”Me luotamme kansamme spartalaisiin, sen vankkoihin miehiin ja jaloihin naisiin. Mutta rinnan miehissä taistelkaamme... ei paljon – , vaikk’ henkemme uh-rata saamme kun lapsemme perivät kansamme voiton ja näkevät Karjalan aamun koiton.” ja viittaa runossaan myös Thermopylaihin.⁴⁴

Nyt vertaus myös jaettiin puoluekannasta riippumatta, eikä vihollisen identiteettiä tarvinnut peitellä. Talvisodan yhdistävä vaikutus on kuitenkin pääpiirteittäin nähtävissä Sparta- ja Thermopylai-viittauksissa: nyt kaikki suomalaiset edustivat Thermopylain spartalaisia, kun taas Neuvostoliitto voitiin samaistaa suoraan Persiaan. Nimimerkki ”Musketören” tosin problematisoi *Arbetarbladetissa* Thermopylai-vertausta ja kliseetä idän barbaareista:

*Varför skall vi lokalisera barbariet österut? I själva verket är det kulturen som vandrart från öster till väster i en mångtusenårig, aldrig upphörande rörelse, överallt och alltid, varest kulturen funnit enfristad, har hotats av barbariet från alla väderstreck.*⁴⁵

Suomi ei ollut suinkaan ainoa maa, jota verrattiin toisen maailmansodan aikana Thermopylaihin.⁴⁶ Selkein ja luontevin esimerkki löytyy modernista Kreikan valtiosta, jonne Mussolinin johtama Italia hyökkäsi 28.10.1940 alkaen, minkä epäonnistuttua Saksan armeija seurasi perässä 6.4.1941 ja valloitti koko maan. Maailmalla kreikkalaiset rinnastettiin esi-isiinsä,⁴⁷ ja myös suomalainen lehdistö vertasi luontevasti pienen Kreikan puolustusotaa Thermopylain taisteluun.⁴⁸ Kiinnostavana detaljina mainittakoon myös yhdysvaltalaisen Robert Sherwoodin alun perin Suomen talvisotaan sijoittuva näytelmä *There Shall Be No Night*, joka ilmestyi 1940: vuonna 1944 sen uudessa produktiossa, maailmanpoliittisen tilanteen muututtua, oli Suomi vaihdettu nyky-Kreikkaan, Karjalan kannas Thermopylaihin ja Stalin Hitleriin.⁴⁹

Kansalliskirjaston digitoidulla sanomalehtiaineistolla tehdyt haut näyttävät selvästi, miten hakutermit ”Sparta” ja ”Thermopylai” nousevat toisen maailmansodan kuluessa yleisiksi ja vähenevät rauhansopimuksen jälkeen (Kaaviot 1 ja 2). Myöhemmät piikit ”Sparta”-hakusanan kohdalla selittyvät urheilu-uutisilla, joissa erilaiset Sparta-nimiset joukkueet nousevat esiin – nykyäänkin Suomessa pelaa ainakin 1955 aloittanut käsipalloseura Sparta IF, amerikkalaista jalkapalloa pelaava Pirkkala Spartans, mäntsäläläinen kamppailuseura Spartacore sekä harrastejalkapalloseura

⁴⁴ Helge Ukkola. *Poliisimies: Poliisijärjestöjen äänenkannattaja* 15.2.1940, 10.

⁴⁵ ”Musketören”. *Arbetarbladet* 4.11.1940, 2.

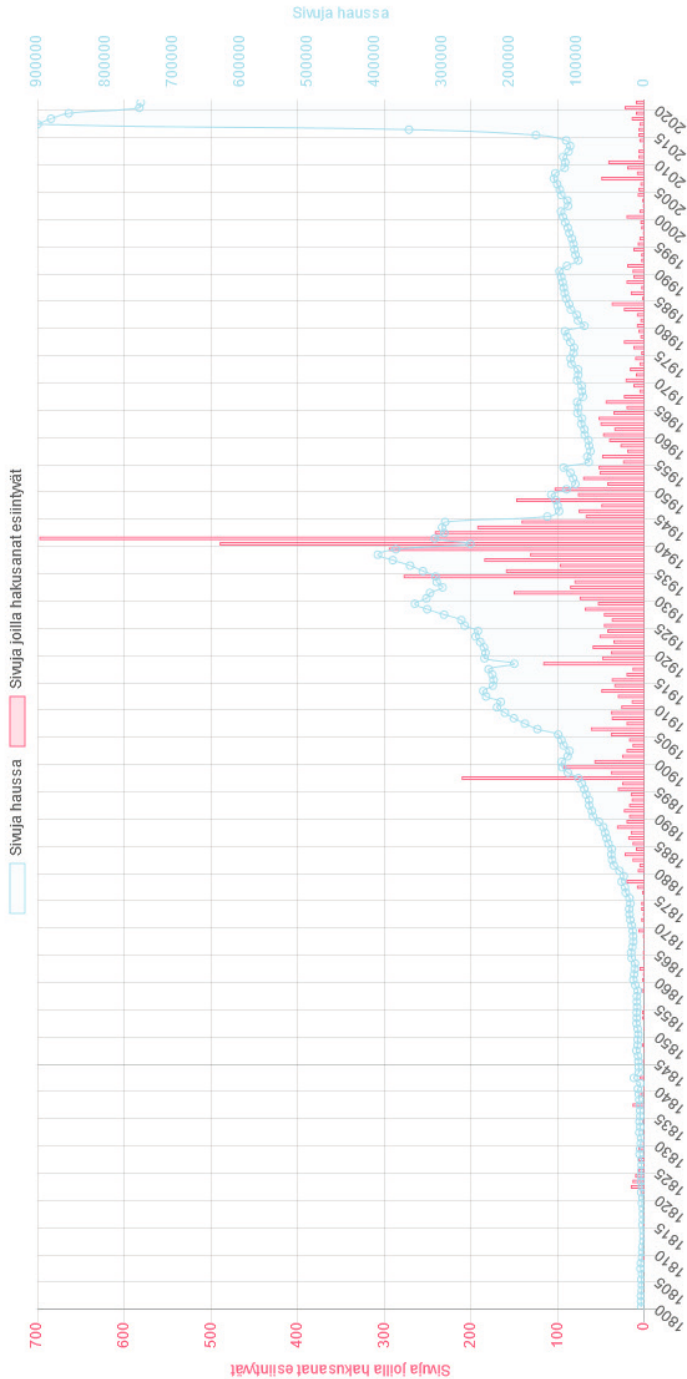
⁴⁶ Esim. Aristotle Kallis, *Nazi Propaganda and the Second World War*. Palgrave MacMillan, New York 2005, 128.

⁴⁷ Esim. Leslie Illingsworth, ”The Greeks in the Pass”. *Punch*, Vol. 199, 1940–1941, 517.

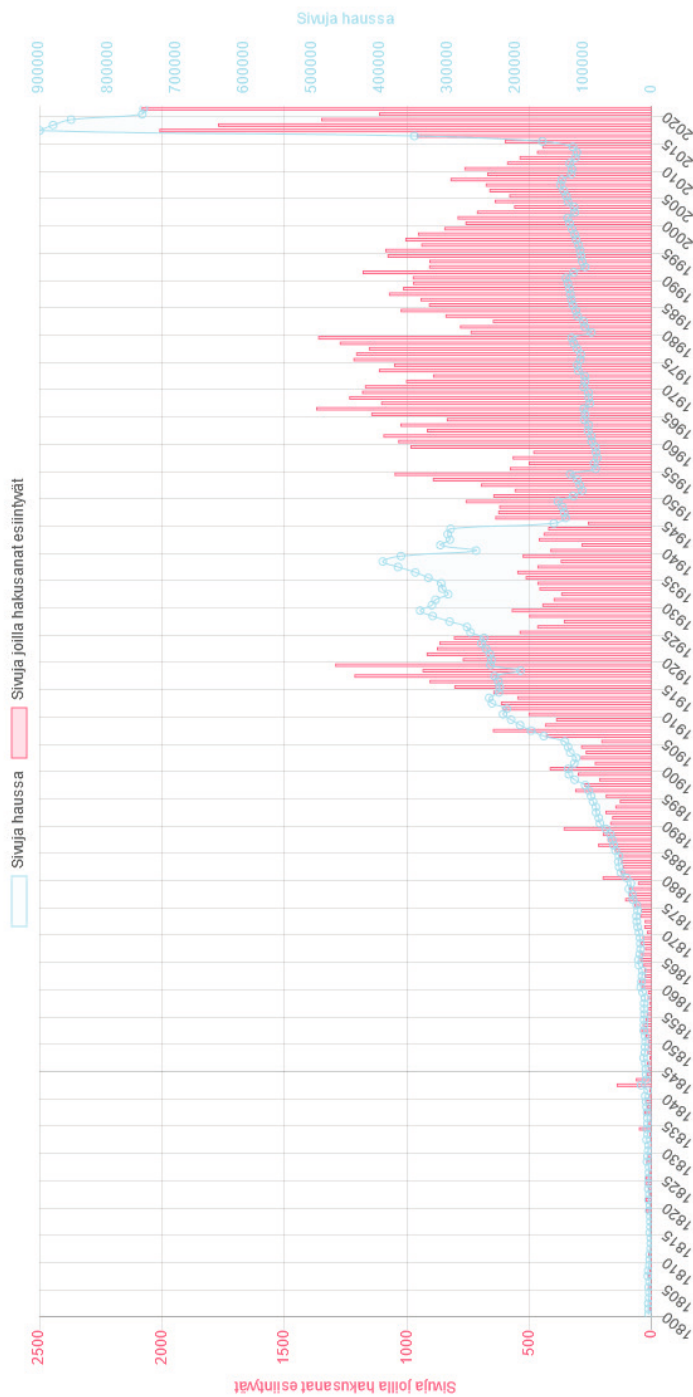
⁴⁸ Esim. T. H. Vaara. *Suomen Sosialidemokraatti* 29.10.1940, 4; *Syd-Österbotten* 9.11.1941, 4; *Suomen Kuvalehti* 19.7.1941, 993.

⁴⁹ *Suomen Sosialidemokraatti* 7.2.1944, 3.

Kaavio 1. ”Thermopylai”, ”Thermopyle” ja ”Thermopylae” -hakusanon esiintyvyys Kansalliskirjaston digitaalisissa aineistoissa vuodesta 1800 vuoteen 2024.

Kaavio 2. Hakusanan "Sparta" esiintyvyys Kansalliskirjaston digitaalisissa aineistoissa vuodesta 1800 vuoteen 2024. Useat Sparta-nimiset urheilujoukkueet selittävät 1900- ja 2000-lukujen laajaa käyttöä.

Sparta Brahe. Näiden lisäksi maailmalla on lukemattomia Spartan mukaan nimettyjä seuroja, joista on uutisoitu suomalaisessa lehdistössä, näkyvimpänä Moskovan Spartak, joka pelasi useasti sekä jääkiekkoa että jalkapalloa heti sotienjälkeisessä Suomessa. Osa Thermopylai-nimen ilmentymistä vuonna 1941 johtuu myös uutisoinnista, joka koski samaisessa solassa 24.–25. huhtikuuta 1941 käytyä taistelua.

Kylmä sota

Saksalaisten suhde Spartaan oli ollut pitkään ihaileva,⁵⁰ ja kansallissosialistien lämmintä suhdetta Spartaan ja antiikkiin on tutkittu melko paljon.⁵¹ Toisen maailmansodan jälkeen tämä johti osittain Spartan maineen tummumiseen Euroopassa ja erityisesti Saksassa, ja saksalainen Sparta-tutkimus lakkasi käytännössä kokonaan pitkäksi ajaksi.⁵² Myös Suomessa puhe Spartasta ja Thermopylaista väheni huomattavasti. Varsinaista samaistumista ei esiintynyt lehdistössä enää juuri lainkaan. Poliittinen jakautuminen alkoi myös näkyä: esimerkiksi SKDL-taustainen *Kansan Sana* vaati vuonna 1951 irtautumista militarismista ja ”Spartan äitien” ihailusta.⁵³

Toisen maailmansodan jälkeen alkaneen kylmän sodan ajalle löydettiin kansainvälisessä politiikassa nopeasti paralleeli 400-luvun eaa. peloponnesolaissodista, jossa Sparta ja Ateena olivat vastakkain. Erityistä vastakaikua saivat Thukydideen löyhään tulkintaan perustuvat geopolittiset teoriat, joita sovellettiin Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteeseen. Tässä yhteydessä liberaali USA nähtiin Ateenan vastinparina, kun taas totalitaristinen Neuvostoliitto edusti Spartaa, ja yhteenotto näiden välillä olisi teorian mukaan lähes väistämätön.⁵⁴ Tämänkin asetelman kannalta on ymmärrettävää, että kylmän sodan osapuolten välissä tasapainottelevassa

⁵⁰ Tämän suhteen taustalla oli edellä mainittu Preussissa vallinnut Sparta-ihailu. Ks. Roche 2012a, 33–34.

⁵¹ Volker Losemann, ”The Spartan Tradition in Germany 1870–1945”. *Sparta in Modern Thought. Politics, History and Culture*. Toimittaneet S. Hodkinson ja I. Morris. The Classical Press of Wales, Swansea 2012, 253–314; Helen Roche, ”Spartanische Pimpfe: The Importance of Sparta in the Adolf Hitler Schools”. *Sparta in Modern Thought. Politics, History and Culture*. Toimittaneet S. Hodkinson ja I. Morris. The Classical Press of Wales, Swansea 2012b, 315–342.

⁵² Stefan Rebenich, ”Reception of Sparta in Germany and German-Speaking Europe”. *A Companion to Sparta*. Toimittanut A. Powell. John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK 2017, 685–703.

⁵³ *Kansan Sana* 23.10.1951, 1.

⁵⁴ Esim. Edward Keene, ”The Reception of Thucydides in the History of International Relations”. *A Handbook to the Reception of Thucydides*. Toimittaneet C. Lee ja N. Morley. Wiley, New Jersey 2014; Richard Lebow ja Robert Kelly, ”Thucydides and hegemony: Athens and the United States”. *Review of International Studies* 27, 4, 2001, 593–609 (<https://doi.org/10.1017/S0260210501005939>); Stephen Hodkinson, ”Sparta and the Soviet Union in US Cold War foreign policy and intelligence analysis”. *Sparta in Modern Thought. Politics, History and Culture*. Toimittaneet S. Hodkinson ja I. Morris. The Classical Press of Wales, Swansea 2012, 343–392.

Suomessa ei haluttu asemoitua voimakkaasti kummankaan esikuvan kannalle, vaikka suomalainen lehdistö ei tähän Thukydideen tulkintaan tarttunutkaan.

Kylmän sodan aikainen Sparta-puhe Suomessa oli siis vähäistä ja melko epäpoliittista. Mielenkiintoisesti ilmaisun ”Pohjolan Sparta” käyttö näyttäisi lisääntyvän hetkeksi 1950-luvulla.⁵⁵ Ilmeisesti syy liittyy Helsingin olympialaisiin – jotkin ruotsalaiset lehdet puhuivat Suomesta ”Nordens Spartana” kisojen yhteydessä –⁵⁶ mutta tarkempaa syntyhistoriaa ei ainakaan lehtien perusteella voi selvittää. *Dagens Nyheterin* jutussa spartalaisuus yhdistetään lähinnä sodanjälkeisen Helsingin materiaaliseen karuuteen. Suomen lehdistössä ilmaus esiintyy olympiayhteydessä ainakin kerran.⁵⁷ Ruotsalaislehtien tapa kutsua Suomea ”Pohjolan Spartaksi” olympialaisten kontekstissa ei kuitenkaan ole yleinen, toisin kuin *Suomen Sosialidemokraatti* ehti 1955 väittää, ja näyttäisi rajoittuvan lähinnä olympiavuoteen.⁵⁸

Ilmaus esiintyy myöhemmin kylmän sodan aikana satunnaisesti suomalaisessa lehdistössä ja kirjallisuudessa, ja silloin melko poleemiseen sävyyn, esimerkiksi kritisoitaessa Puolustusvoimia tai suomalaista kulttuuripolitiikkaa. Näissä yhteyksissä yksinkertaisena nähty Sparta vertautuu filosofian ja taiteen Ateenaan.⁵⁹ Sanaparia ”Pohjolan Sparta” on käytetty ilman laajempaa selitystä, joten joko sen on oletettu olleen lukijakunnalle tuttu tai lukijoiden tietämyksen antiikin historiasta on oletettu riittävän sen ymmärtämiseen. ”Pohjolan Sparta”, ”Sparta of the North”, ”Nordens Sparta”, ”Sparta del Nord” tai ”Sparte du Nord” esiintyvät kuitenkin erikielisisissä lähteissä mitä moninaisimmissa yhteyksissä: välillä Spartana on Preussi,⁶⁰ välillä Glasgow’n kaupunki⁶¹ ja välillä Pohjois-Korea.⁶² Suomalaisuuteen sitä ei tunnuta yh-

⁵⁵ Varhaisempiakin yksittäistapauksia on. Eräs paikantamani varhainen viittaus on Gustaf Montgomeryn kirjoittama ja 1825 ilmestynyt elämäkerta Suomen sodassa kunnostautuneesta Gustaf Fahlanderista (myöh. Edelstam), jonka ylistävään sävyyn (Fahlanderia verrataan esimerkiksi Caesariin) kuuluu myös suomalaisten sotilaiden vertaaminen spartalaisiin. Torbjörn Aronsson, ”Ett artigt pennekrig”. *En biografisk studie av Gustaf Montgomerys nätverk och författarskap under en period av ideologisk förändring och nya roller för författare 1812-1842*. Högskolan i Borås, Borås 2004, 39–40.

⁵⁶ Esim. *Aftonbladet* 20.7.1952, 3; *Svenska Dagbladet* 16.7.1952, 3; *Dagens Nyheter* 18.7.1952, 22. Myös esimerkiksi italialainen *L'Unità* noteerasi ruotsalaisten lehtien käyttämän ilmauksen ja paheksui sitä – Spartan sotaisuuden mieleen tuominen oli toimittajan mielestä olympia-aatteen vastaista (19.7.1952, 3). Ilmaus on kyllä esiintynyt ruotsalaisessa sanomalehdistössä ainakin kaksi kertaa aiemmin, mutta aivan toisessa yhteydessä ja ilman mainintaa Suomesta. *Fäderneslandet* 10.2.1866, 2; *Göteborgs handels- och sjöfarstidning* 17.5.1887, 3 sekä Suomessa *Åbo tidning* 23.5.1887, 2.

⁵⁷ *Uusi Suomi* 19.7.1952, 6.

⁵⁸ *Suomen Sosialidemokraatti* 2.7.1955, 4.

⁵⁹ *Etelä-Suomen Sanomat* 26.10.1988, 2; *Arbetsbladet* 8.11.1985, 2; Veijo Meri, *Huonot tiet, hyvät hevoset. Suomen suuriruhtinaskunta vuoteen 1870*. Otava, Helsinki 1994, 97.

⁶⁰ Richard Gawthrop ja Gerald Strauss, ”Protestantism and Literacy in Early Modern Germany”. *Past & Present*, no. 104, 1984, 31–55, 48.

⁶¹ David Clarke, *The Cinematic City*. Routledge 2005, 20.

⁶² Pascal Dayez-Burgeon, *La dynastie rouge*. Place des éditeurs 2016.

distettävän oikein missään, lukuun ottamatta edellä mainittuja olympiavuosia. Yleistä käyttö ei tunnu olevan ainakaan millään näistä kielistä. Silloin kun sitä on käytetty, lienee kyse lähinnä kärjistävästä kielikuvasta, ei mistään syvällisen analyysin tuloksesta.

Sparta 2000-luvun Suomessa

Ulkopoliittisen instituutin johtajana vuosina 2019–2024 toiminut Mika Aaltola on käyttänyt ilmausta ”Pohjolan Sparta” useasti julkisuudessa ja antanut ymmärtää sillä viitattavan kansainvälisissä yhteyksissä toisinaan Suomeen,⁶³ mutta esimerkiksi *Helsingin Sanomien* Heikki Aittokoski ihmettelee kirja-arviossaan aiheellisesti, onko sanapari muka todellakin yleisessä käytössä, ja kyseenalaistaa sen sopivuuden Suomen tasavaltaan.⁶⁴ Verrattuna useimpiin länsimaihin on Suomen laajaan miesten asevelvollisuuteen perustuva armeija verrattavissa yleisiin mielikuviin Spartasta valtiona, jossa jokainen kansalainen osallistui sen aseelliseen puolustamiseen. Vertauskuva kuitenkin ontuu, sillä toisaalta asevelvollisuusarmeijat olivat vielä joitakin vuosikymmeniä sitten Euroopassakin normi, ja toisaalta kansalaisten sotilaspalvelukseen perustuvia järjestelmiä oli useissa muissakin klassisen kauden kaupunkivaltioissa.

Suomen Natoon liittymisen yhteydessä ja sen jälkeen englanninkielisessä mediassa on esiintynyt yksittäisiä uutisia, joissa Suomesta puhuttiin ”Sparta of the Northina” tai ”Arctic Spartana”.⁶⁵ Lennokkaat tekstit ylistävät Suomen Puolustusvoimien suorituskykyä pohjoisissa olosuhteissa, mutta otsikon retorista viittausta syvemmälle ei Sparta-vertailussa mennä. Jo aiemmin ukrainalainen *Euromaidan Press* kirjoitti hieman samaan sävyyn Suomen sotilaallisesta suorituskyvystä otsikolla, jossa Suomi oli ”Sparta of the North”, mutta jälleen kerran viittaus jäi vain otsikkotasolle.⁶⁶ Esimerkkien valossa vaikuttaisi siltä, että ilmaisua ”sen-ja-sen paikan Sparta” on käytetty 1900- ja 2000-lukujen kuluessa, kun on haluttu korostaa jonkin kaupungin

⁶³ Esim. Aaltola 2018; Mika Aaltola, *Poutasään jälkeen*. Docendo, Jyväskylä 2019, 223–224. Kolumnissa Aaltola yhdistää esimerkiksi suomalaisten matalan korruptioasteen spartalaisiin ihanteisiin, mikä on ristiriidassa sen kanssa, että etenkin Spartan kuninkaat jäivät toistuvasti kiinni lahjusten vastaanottamisesta. Esim. Chasen Jeffries, ”Spartan Austerity and Bribery”. *Columbia Journal of History*, Vol. 4, Iss. 2, 2020, 85–103.

⁶⁴ Heikki Aittokoski, *Helsingin Sanomat* 12.4.2019, 134.

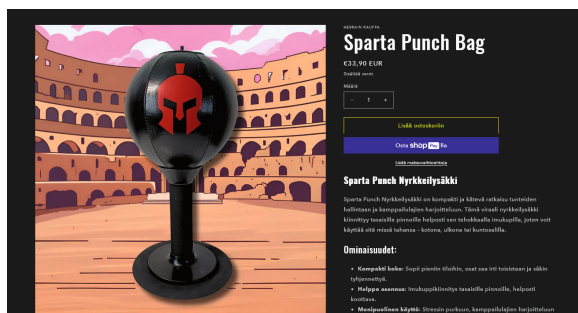
⁶⁵ Rebecca Husselbee, ”Inside Finland’s Arctic Sparta Base”. *The Sun* 1.4.2024 (<https://www.thesun.co.uk/news/26065614/finland-war-arctic-sparta-putin-slaughter-nato/>). Luettu 19.7.2024; Andrea Prada Bianchi, ”A Temperature Check on NATO’s ‘Arctic Sparta’”. *Foreign Policy* 9.2.2024 (<https://foreignpolicy.com/2024/02/09/ivalo-nato-finland-border-russia/>). Luettu 19.7.2024.

⁶⁶ Thomas Theiner, ”Finland – Sparta of the North”. *Euromaidan Press* 11.4.2015 (<https://euromaidanpress.com/2015/04/11/finland-sparta-of-the-north/>). Luettu 19.7.2024.

tai valtion sotilaallista kyvykkyyttä tai karua, vaatimatonta ulkoasua. Käyttö kertoo erityisesti suuren yleisön tuntemista Spartaan liittyvistä mielikuvista.

2000-luvun Sparta-käsityksiin on vaikuttanut kaiken edellä esitetyn lisäksi erityisesti Frank Millerin sarjakuvaan perustuva ja Zack Snyderin ohjaama Hollywood-elokuva *300* (2006). Sarjakuva ja elokuva osuivat molemmat hedelmälliseen maaperään: Yhdysvallat liittolaisineen soti Afganistanissa ja Irakissa, ja lännen ja idän kärkevästä vastakkainasettelusta oli tullut uudelleen suosittu tema ja motiivi. Elokuvan kärjistynyt orientalismi, ahdas mieskuva, homofobia ja militarismi saivat osakseen voimakasta arvostelua,⁶⁷ mutta elokuvasta tuli erittäin suosittu ja sen vaikutus suomalaisenkin Sparta-kuvaan on ollut suuri. Sparta- ja Thermopylai-nimien esiintymisessä on havaittavissa pieni kohouma vuodesta 2007 alkaen Kansallisar-

Kuva 4. Erilaisia Sparta-aiheisia tuotteita suomalaisista verkkokaupoista: (a) Prodiscus Basic Sparta -frisbeegolf-kiekko (kuvakaappaus <https://kiekkokingi.fi> 18.12.2024); (b) Sparta Punch Bag -nyrkkeilysäkki (kuvakaappaus <https://herrainkauppa.fi> 18.12.2024).

kiston aineistoista tehdyissä hauissa (Kaaviot 1 ja 2), minkä lisäksi sarjakuvasta ja elokuvasta tuttu epähistoriallinen kypärätyyppi on vakiintunut esimerkiksi Sparta-mielikuvilla myytäviin urheiluvarusteisiin (Kuva 4b).

Sparta esiintyy urheilu-joukkueiden nimien lisäksi esimerkiksi liikeyritysten nimissä. Tämä johtunee siitä, että spartalaisuus yhdistetään yleisissä mielikuvissa kyvykkyyteen, kurinalaisuuteen ja yhteisöllisyyteen. Suomessa toimii muun muassa konsultti-yhtiö Sparta Consulting Oy, Sparta-niminen Paintball-vuokraamo, ohjelmointi-yhtiö Sparta Code Oy ja Spartan Academy (Sparta Group Oy), joka tarjoaa urheiluvalmennusta. Lisäksi

⁶⁷ Sean Jensen, "Reception of Sparta in North America: Eighteenth to Twenty-First Centuries". *A Companion to Sparta*. Toimittanut A. Powell. John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK 2017, 713–714.

monet liikkeet myyvät Sparta-aiheisia tuotteita, kuten nyrkkeilysäkkejä, frisbeegolf-kiekkoja ja juomapulloja (Kuva 4). Suunto Oy valmistaa myös Spartan-mallisia kelloja. Usein tuotteet muistuttavat historiallisten esimerkkien sijaan edellä mainitun Frank Millerin *300*-sarjakuvan kuvastoa, mikä kertoo teoksen pitkäkestoisesta vaikutuksesta.

Häivähdys Spartan ihannoinnista on havaittavissa suomalaisten armeija-aiheista tavaraa myyvien liikkeiden valikoimissa, joissa on esimerkiksi omat suomalaistetut versionsa niin sanotuista *μολὼν λαβέ* -velcro-tarroista.⁶⁸ Plutarkhoksen mukaan kuningas Leonidas vastasi näillä sanoilla aseistariisuntaa vaatineelle persialaisten lähettiläälle (”tulkaa ottamaan”).⁶⁹ Etenkin Yhdysvalloissa sanat yhdistetään nykyisin National Rifle Associationin (NRA) kaltaisten aseenkanto-oikeutta puolustavien liikkeiden toimintaan ja sitä kautta myös niin kutsuttuihin vaihtoehto-oikeiston (engl. *alt-right*) liikkeisiin.⁷⁰ Epävirallisilla joukko-osastotunnusten ja arvomerkkien yhteydessä kannettavilla merkeillä on pitkä historia eri maiden asevoimissa, mutta 2000-luvulla niistä on tullut yleisempiä myös siviilien pukeutumisessa ja esimerkiksi laukkujen koristeina.⁷¹

Kaikista näistä Spartan jälkivaikutuksen häivähdyksistä huolimatta laajempi Sparta-symbolismi tai ihannointi näyttäisi puuttuvan suomalaisesta 2020-luvun keskustelusta. Poliittisessa retoriikassa ei Mika Aaltolan kirjoituksia lukuun ottamatta juurikaan viitata Spartaan, eivätkä äärioikeistolaiset liikkeet käytä siihen liitettävää ikonografiaa toiminnassaan, toisin kuin useissa muissa eurooppalaisissa maissa sekä Yhdysvalloissa.⁷² 2020-luvulla virinneessä keskustelussa Suomen mahdollisesta militarisoitumisesta Nato-jäsenyyden myötä Spartaan viittaaminen ei ole noussut esiin edes retorisenä keinona.⁷³ Viittaukset antiikkiin ylipäänsä ovat vähissä, sillä esimer-

⁶⁸ Varusteleka Oy:n verkkokauppa (<https://web.archive.org/web/20240625094136/https://www.varusteleka.fi/fi/product/sarma-tst-molon-labe-moraalimerkki/64212>). Luettu 25.6.2024; Asetaito (Taidon Talo Oy) verkkokauppa (<https://asetaito.fi/tuote/kaaos-gear-tulkaa-ottamaan-moraalimerkit/>). Luettu 25.6.2024.

⁶⁹ Plut. Mor. 225d.

⁷⁰ Hodkinson 2022, 73; Robert Bateman, ”The NRA Molon Labe Redux”. *Esquire* 14.10.2014 (<https://www.esquire.com/news-politics/a31392/the-nra-molon-labe-redux/>). Luettu 25.6.2024.

⁷¹ Jonathan Kaufmann, ”Morale patches: Boy Scouts for adults”. *San Fransisco Chronicle* 12.3.2018 (<https://www.sfchronicle.com/style/article/Morale-patches-Boy-Scouts-for-adults-12746550.php>). Luettu 25.6.2024.

⁷² Esimerkkejä löytyy jo Ruotsista, jossa Sparta-ikonografia ja -sanasto ovat yleisemmässä käytössä. Johannes Siapkias ja Thomas Sjösvärd, ”Leonidas Goes North. Swedish Appropriations of Sparta and the Battle of Thermopylae and their Wider European Context”. *Classical Controversies. Reception of Graeco-Roman Antiquity in the Twenty-First Century*. Toimittaneet K. Beerden ja T. Epping. Sidestone Press, Leiden 2022, 85–101.

⁷³ Esim. Leena Vastapuu et al. ”Kuinka militarisoitunut Suomi on? Militarisaation tarkastuslista”. *Sodan pauloissa – Militarismi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Toimittaneet S. Hasta ja N. Kotilainen. Gaudeamus, Helsinki 2024, 37–56; Noora Kotilainen ja Leena Vastapuu, ”Militarismi Suomessa”. *Kosmopolis*, Vol. 54, 2024, 3–10.

kiksi Platonin ja Aristoteleen kirjoittamaa spartalaisen yhteiskuntamallin ja militarismien kritiikkiä voisi hyvinkin sovittaa myös nykypäivän julkiseen keskusteluun.⁷⁴

Johtopäätökset

Sparta ja siihen samaistuminen ei ole ollut kovinkaan vahva taipumus itsenäisen Suomen historiassa, joskin oppineet ja oikeistolaiset piirit ovat harrastaneet sitä sotaisissa yhteyksissä. Selkeä huippuhetki nähtiin toisen maailmansodan aikana, jolloin Suomessa tahdottiin samaistua Thermopylain spartalaisiin, jotka kaatuivat taistellen ylivoimaista vihollista vastaan, ja osin tämä toteutettiin tietoisena propagandapyrintönä. Sen seurauksena länsivallat ja etenkin englanninkielinen maailma näyttäisivät ainakin osittain omaksuneen ajatuksen Suomesta ”Pohjolan Spartana”, vaikka tästä ei mitään yleistä sanontaa tullutkaan. Samalla Suomessa asemoiduttiin läntisten arvojen puolustajiksi itäistä barbarismia vastaan, mikä sekin oli monilta osin strategisella tasolla onnistunut itsemäärittelyn tapa. Ylätyylisten Thermopylai-vertausten ohella ei kuitenkaan esiintynyt yleisempää halua uudistaa suomalaista yhteiskuntaa Spartaan liitettyjen mielikuvien mukaiseksi.

Nykypäivän Suomessa Sparta-aiheet eivät juurikaan näy. Mielenkiintoisesti suomalainen äärioikeisto ei näytä omaksuneen Spartaa yhtä kärkevästi kuin muut eurooppalaiset vastaavat liikkeet. Yhtenä syynä voi olla radikaalin ja väkivaltaisen oikeiston pienuus ja siten myös pieni näkyvyys julkisessa viestinnässä, ainakin suhteessa muihin Euroopan maihin, joissa äärioikeisto on nostanut suosiotaan 2000-luvun kuluessa. Suurin syy lienee kuitenkin antiikin historian ja klassillisen kulttuurin heikentynyt tuntemus.⁷⁵ Suomella on toisaalta myös maantieteellisesti ja historiallisesti ohuemmat yhteydet antiikin Kreikkaan kuin esimerkiksi Välimeren alueen eurooppalaisilla. Esimerkiksi vuonna 2015 Suomessa toimintansa aloittanut maahanmuuttovastainen katupartioliike Soldiers of Odin haki kuvastonsa Spartan sijaan skandinaavisesta mytologiasta ja viikingeistä.⁷⁶

Kokonaisuutena vaikuttaa siltä, että Spartan jälkivaikutus Suomessa on ollut voimakkuudeltaan vaihtelevaa, mutta se ei ole koskaan ollut keskeinen osa esimerkiksi suomalaisuuden määrittelyä tai suomalaista poliittista keskustelua. Spartan merkitys on noussut ja laskenut ajoittain jonkin verran, minkä voi nähdä myös siinä, miten

⁷⁴ Esim. Platon, *Lait* 628d–e; Aristoteles, *Politiikka*, 1334a.

⁷⁵ Esim. Matti Kuusi havainnoi jo vuonna 1978 kyselytutkimuksessaan, johon hän haastatteli Helsingin normaalilyseon eri vuosikurssilaisia välillä 1903–1977, että yleisten latinankielisten fraasien osaaminen oli vähentynyt huomattavasti vuosikymmenten saatossa. Matti Kuusi, ”De latinitate Helsingensi a.D. MCMLXXVI”. *Antiikin jälkivaikutus*. Toimittaneet E. Kuulo et al. Historiallinen arkisto, Vol. 73. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1978, 245–251.

⁷⁶ Niko Ranta, ”Supo kommentoi Soldiers of Odin -ryhmän aatetta Ylellä – ’Voidaan käyttää termiä rasismi’”. *Ilta-Sanomat* 16.3.2016 (<https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001139659.html>). Luettu 30.7.2024.

paljon Spartaan liittyviä viittauksia suomalaisessa lehdistössä on esiintynyt minäkin aikana, mutta toisen maailmansodan lisäksi mitään selkeitä trendejä ei ole havaittavissa. Tässä suhteessa Suomi eroaa monista muista eurooppalaisista maista.

Abstract

The golden age of Sparta ended with the Battle of Leuktra in 371 BCE, yet its reception and influence remained strong, particularly during the Roman period. Writers like Pausanias and Plutarch sustained its mythical reputation, and Leonidas' hero cult was even revived to inspire Trajan's Persian campaigns. Sparta has significantly influenced both social philosophy and military culture throughout European and American history. Finland, too, has engaged with Spartan imagery, from its Grand Duchy period to independence. Songs like *Ateenalaisten laulu* (The Song of the Athenians), based on a poem by Tyrtaeus and set to music by Jean Sibelius, and *Thermopylain laulu* (The Song of Thermopylae) by Heikki Klemetti and Uno Kailas, were widely popular in the Republic of Finland. At times, Finland has even been called "The Sparta of the North."

Today, Sparta remains well known in Finland, primarily through movies, comics, and video games. Its influence is visible in gym names, security companies, and sports teams. However, in global and social media contexts, Spartan imagery is often linked to far-right ideology and militarism. While European right-wing populism has surfaced in Finland, its engagement with Sparta differs from that of other countries.

This article examines Finland's reception of ancient Sparta from the early 19th century onward, drawing primarily from historical newspapers in The National Archives of Finland. Two key findings emerge: first, Finland was frequently likened to the Spartans at Thermopylae during the Civil War of 1918 and World War II. Second, unlike their counterparts in for example France, Greece, Sweden, and the U.S., Finland's far-right movements have not widely adopted Spartan iconography or ethos.

